JÁKOBŮV A NÁŠ ZÁPAS

Rád bych se dnes odpoledne spolu s vámi ještě jednou vrátil k oddílu, který jsme četli ráno, a sice k jeho známější a asi i zásadnější, zato však o dost záhadnější části: k Jákobově zápasu u Jaboku. Vidíme praotce Jákoba, jak se po dvaceti letech v exilu vrací do vlasti, chystá se na setkání s bratrem Ezauem, od něhož netuší co čekat – jestli vřelé uvítání, nebo útok? – a tu je Jákob zatažen do jiného střetu, neočekávaného, nočního, a vychází z něj ochromen, se změněným jménem a požehnán, takže to místo nazývá Penuel – tvář Boží.

Už dopoledne jsem zmínil některé záhady tohoto příběhu. Např. proč je Jákob v noci tak zraněn? Jak vykloubená noha souvisí s požehnáním a s novým jménem? Jak spolu souvisí Jákobovo kulhání a pokoření před Ezauem? A také co má Jákobovo nové jméno do činění s jeho dosavadním životem a s bratrským usmířením? A můžeme položit podstatnější otázky; a vykladači je odnepaměti kladou - a nabízejí nejrůznější odpovědi: Proč Jákob žádá útočníka o požehnání? A proč se útočník staví Jákobovi do cesty; a proč chce s rozbřeskem odejít? A kdo to vůbec je?

Rád bych se s vámi tedy ještě jednou vrátil k tomuto příběhu a k těmto otázkám; a pokusil se v dějinách výkladu hledat odpovědi. Jde totiž, jak jsem řekl, o příběh hodně známý a pro příběh lidu Izraele, ale i náš vlastní – pro to, jak sobě a své víře rozumíme – klíčový. Zápas a vítězství, bolest a požehnání, temnota a svítání, Bůh a člověk: o tom všem je náš příběh, o tom všem je náš život. A oddíl o Jákobově zápasu nám, věřím, nabízí jisté klíče, jak svůj životní zápas můžeme otevírat a chápat. – Nuže, budu číst z ČSP s mírnými úpravami, aby vynikly některé detaily, které se v překladu ztrácejí (Gn 32,23-33):

> *[25] Pak Jákob zůstal sám a pral se s ním nějaký muž až do východu jitřenky. [26] Když viděl, že ho nepřemůže, dotkl se jeho kyčelního kloubu, a Jákobovi se vykloubil kyčelní kloub, když se s ním pral.*
>
> *[27] Pak muž řekl: „Pusť mě, neboť vyšla jitřenka.“ Jákob odpověděl: „Nepustím tě, pokud mi nepožehnáš.“ [28] I řekl mu: „Jaké je tvé jméno?“ Odpověděl: „Jákob.“ [29] Nato řekl: „Tvé jméno již nebude Jákob, ale Izrael. Protože jsi zápasil s Bohem i s lidmi a přemohls je.“ [30] Jákob se vyptával: „Oznam mi prosím své jméno.“ On řekl: „Nač to, že se vyptáváš na mé jméno?“ A požehnal mu tam.*
>
> *[31] Jákob nazval jméno toho místa Peníel, neboť řekl: „Viděl jsem Boha tváří v tvář a můj život byl zachráněn.“ [32] Vycházelo mu slunce, když procházel Penúel; a byl kulhavý kvůli své kyčli. [33] Proto synové Izraelovi až dodnes nejedí šlachu, která je nad kyčelním kloubem, protože se dotkl Jákobova kyčelního kloubu, té šlachy.*

Záhady Jákobova zápasu

Nahlédněme tedy do některých záhadných zákoutí příběhu. Na prvním místě se vnucuje otázka asi nejdůležitější, totiž ***kdo* je onen útočník**, který se Jákobovi násilně staví do cesty. Jákob ho v hebrejském textu identifikuje titulem *elohim*, Bůh: *„Viděl jsem elohim tváří v tvář a můj život byl zachráněn.“* Ostatně sám útočník mu říká: *„Zápasil jsi s elohim…“* A prorok Ozeáš (12,4n) o Jákobovi napíše: *„V mateřském lůně úskočně jednal se svým bratrem,“* – a v narážce na v29 - *„ale v mužném věku zápasil s elohim.“* Ale bezprostředně dodá: *„Zápasil* s andělem *a zvítězil.“* Tak *s kým* Jákob zápasil? S Bohem, anebo s andělem? Slovíčko *elohim* (množné číslo od *el*, *eloah* – bůh) může totiž označovat obojí: Boha i bohy, nebeské bytosti, a dokonce také lidské vládce.

Autor Gn nám to neusnadňuje, nočního útočníka totiž nazývá prostě *„muž“* (v25). A ani on sám se nepředstaví, a odmítá prozradit Jákobovi své jméno (v30). Tento *„muž“* se navíc chová vysloveně podezřele. Nejprve napadá Jákoba ze zálohy: v hebr. je ve v25 pro zápas použito sloveso (**je’avék**), které zvukomalebně rezonuje s praotcovým jménem: Jákob – Úskočný (**Ja‘akov**); jako by se tu říkalo: „Úskočný byl úskočně napaden“. A další podivnost: čteme, že onen muž *„nemůže“* Jákoba zmoci; a tak mu poraní nohu v kyčli (takže sil má přece jen dost). A dál, onen Bezejmenný napadá Jákoba u hraničního brodu, takříkajíc na hraničním přechodu (vzpomeňte, Jákob se po 20 letech vrací domů): chová se tedy způsobem, který pohané očekávali od svých božstev, od andělských strážců brodů a hranic. A – ještě jedna podivnost nakonec – muž se za úsvitu chce poroučet: *„Propusť mě, neboť svítá,“* říká Jákobovi. Proč to? Nechce být spatřen? Anebo snad – jako v pohádkách – ztrácí s rozbřeskem svoji moc? Kdo to jen je?

Zdá se mi, že ztotožnit útočníka s Hospodinem – jak to děláme a jak to nejspíše udělal i Jákob oním ne zcela jednoznačným slovem *elohim* – vyžaduje u vědomí zmíněných záhad jistou odvahu: že by se Hospodin měl chovat úskočně a jako hraniční bůžek, který za úsvitu musí jít? Anebo musíme uznat, že Hospodin je jaksi *jiný*, než jak si ho někdy představujeme; že je poněkud záhadný, neortodoxní, „lidský“. Židovská tradice snad proto za útočníka považuje buď anděla Michaela (který se musí včas dostavit do nebeského chrámu k ranním chválám), anebo – pozor! - Ezauova anděla strážného. Ezauův anděl pak brání Jákobovi v přístupu ke svému chráněnci. A Jákob ho zase chce získat na svou stranu, přízeň Ezauova strážce se před ranním střetem může hodit…

Ale pojďme dál, záhad a temných zákoutí je v příběhu víc, např.: **Proč Jákob žádá útočníka o požehnání?** Někteří vykladači si všímají faktu, že Jákob si o požehnání řekne *až poté*, co ho onen muž dlouho nemohl přemoci, a tak mu nad ránem ochromil nohy: Jako by si Jákob v tu chvíli uvědomil, že nemá do činění s obyčejným smrtelníkem, s nějakým loupežníkem, nýbrž takříkajíc s vyšší mocí, jejíž přízeň se může hodit – snad se strážcem brodu, snad s Ezauovým andělem, snad dokonce se samotným Hospodinem, Bohem svých otců! Každopádně má praotec sil dost útočníka držet v kravatě a vést s ním rozhovor, který vůbec nezní udýchaně

a bolavě, a žádá ho o požehnání. *Proč?* Prostě proto, že získávat požehnání bylo Jákobovou celoživotní ambicí, a tak kdykoli se naskytne příležitost, požádá o ně? (Sloveso „žehnat“ se v Gn vyskytuje 76x, z toho v Jákobově příběhu 27x; podstatné jméno „požehnání“ najdeme v Gn 16x, z toho jen v Jákobově příběhu 7x!) Anebo žádá Jákob o požehnání pro obávaný střet s bratrem Ezauem; navíc když se teď, s vykloubenou nohou, na případnou obranu nebo útěk nezmůže? Anebo chce si snad na Ezauově strážci – je-li on tím neznámým - vynutit uznání svých nároků na prvorozenství? Tak to vidí židovská tradice. Kdoví. Nevíme ani to, v čem přesně požehnání spočívá. Někteří vykladači ho vidí ve změně jména; text však změnu jména od požehnání odděluje (srov. Gn 35,9-12).

Změna jména je každopádně centrální bod střetu (a právem se ptáme, kdo jiný než Bůh by mohl praotci změnit jméno a předurčit tak dějiny jeho potomků, *„synů Izraele“*, jak se tady poprvé v Bibli říká). Když se na Jákobovu žádost o požehnání útočník zeptá praotce na jméno, odpoví tento: *„Jákob.“* Podle některých výkladů tím praotec vyznává svou úskočnost: dosud všechno získal lstí a manipulací. Vzpomeňte na koupi prvorozenství za misku čočkové kaše (25,30nn); na nechutné divadélko, které na slepého manžela vymyslela Rebeka a které i na úskočného synka bylo příliš, aspoň zpočátku (27,12); a na Izákova tvrdá slova na adresu Jákobovy prohnanosti a na Ezaův nářek (27,35n). A vzpomeňte na podvody, které na Jákoba nastrojil strýček Lában, a na Lábana zas na oplátku Jákob (Gn 29-31); a taky na nedůstojný zápas Jákobových žen o manželskou přízeň (Gn 30). „Úskočný je mé jméno, a úskoky, to je celý můj život,“ jako by odpovídal ochromený praotec, když byl dotázán na jméno; ale *elohim* odpovídá (v29): *„Tvé jméno už nebude Jákob, nýbrž Izrael, neboť jsi zápasil s Bohem a lidmi a přemohls je.“* Ne už *„úskočný“*, nýbrž *„bojovník Boží“*! A zase je tu slovní hříčka: jiné sloveso pro zápas, ***s**a**r**ah*, „zápasit jako kníže“, a proto „I**sr**ael“. Jak shrnuje židovský středověký vykladač Raši: „Už se nemá říkat, že jsi požehnání dosáhl lstí a podvodem, nýbrž důstojně a otevřeně.“ Jákob dostává nové jméno, požehnání a bezpečný průchod. Z Jákoba se stává Izrael, z úskočného kníže. A přece mu staré jméno zůstává, Bible ho i nadále bude nazývat Jákob; další záhada, kterou ale nechám stranou.

Jákob tedy přechází – ochromen, proměněn a požehnán - hranice zaslíbené země a jde vstříc obávanému střetnutí s Ezauem. Ještě se ale ohlíží a pojmenovává to divné místo **Peniel** či Penuel, *„Boží tvář“* (v31): *„Viděl jsem Boha tváří v tvář a byl zachráněn můj život,“* ohodnotí Jákob noční střet a zařadí sebe sama po bok těch, o kterých Bible vypráví, že viděli Boha: po bok Hagar, Izmaelovy maminky (Gn 16,13); starších Izraele a lidu na hoře Sinaj (Ex 24,11; Dt 5,4); a Izajáše (Iz 6,6); a po bok Mojžíše, o kterém čteme, že jako jediný z lidí mluvil s Bohem *„jako mluví přítel s přítelem“*, *„tváří v tvář“* (Nu 12,8; Dt 34,10; srov. Ex 33,11). A vypravěč uzavírá (v32n): *„A vycházelo mu slunce, když procházel Penuel a kulhal kvůli své kyčli. Proto do tohoto dne nejedí synové Izraele šlachu* (nerv, sval)*, která je nad kyčelním kloubem, neboť se dotkl Jákobova kyčelního kloubu, té šlachy.“*

A to je naše poslední záhada. **Proč onen neznámý Jákoba zranil?** V sebeobraně; protože se ho potřeboval zbavit; protože chtěl Jákoba oslabit před střetnutím s Ezauem? A jak tento atak, k němuž je potřeba opravdu nadlidské síly, ladí s tvrzením, že muž *„nemohl“* Jákoba

přemoci (v26)? Vždyť ho vyřídil jednou ranou! A jak to ladí s jeho vlastními slovy, že totiž Jákob *„zmohl“* Boha i lidi (v29)? Vždyť byl vyřazen z boje; a co dostal, si musel vyprosit: tak jaképak vítězství! A jak přesně *„muž“* Jákoba ho zranil? A proč zrovna takhle? A ještě jedna vnucující se otázka: proč *„synové Izraele“* nejedí onu šlachu či nerv?

Nebudu se pokoušet odpovídat na všechny; už z pouhých otázek ale vidíte, že Jákobovo zranění nám naznačuje (ne však příliš odhaluje a osvětluje) další možné souvislosti. Útočník každopádně vedl svůj úder do Jákobova boku, takže mu vykloubil, vymknul, či prostě nějak pohmoždil a ochromil jednu kyčel. V dějinách najdeme nejrůznější vysvětlení, alegorická i psychologická. Podle církevního otce Ambrože je Jákobovo zranění předobrazem kříže Kristova, který skrze ochromení a usmrcení svého těla přinesl vzkříšení všem zesnulým. Podle jiného otce, Caesaria představuje Krista naopak onen útočník; Jákob je reprezentantem židů, Kristových nepřátel. Jákobovo vítězství je v tomto výkladu vítězstvím zdánlivým, Pyrrhovým: je požehnaný, ale taky chromý; stejně jako kříž znamenal sice židovské vítězství a konec Kristova života, ale taky počátek vzkříšení a spásy a začátek židovského konce – aspoň tedy v optice těchto starocírkevních výkladů. Někteří Židé ovšem věří a jsou tedy požehnaní – to je Jákobova zdravá noha; jiní však zůstávají zatvrzelí a klopýtají vstříc vlastní záhubě – to je Jákobova ochromená noha; tak příběh vykládá otec Augustin, Novatian a jiní.

Reformátor Jan Kalvín nabízí prozaičtější, pastorační vysvětlení: ve svém komentáři ke Gn píše, že člověk může opravdu zvítězit ve zkouškách jedině tehdy, pokud je zraněn; a dodává, že každé vyvýšení musí být spojeno s ponížením a s pokorou. Moderní exegeti upozorňují (Wenham), že zatímco Jákob bojoval s Bohem, byl to Bůh sám, kdo dovolil Jákobovi vyhrát; slovní hříčka (*„nemohl Jákoba zmoci“* / *„zmohl jsi Boha i lidi“*), je tedy opravdu jen slovní hříčkou. Jákobovo zranění v tomto výkladu vlastně jen podtrhuje Boží všemoc a suverenitu: praotec není samostatný, a nebyl samostatný ani u Jaboku, je naopak zcela závislý (Walton), byť si dosud namýšlel cokoli. Jiný výklad (v TWOT) chápe i Jákobovu dvakrát zmiňovanou nepřemožitelnost jako paradoxní vyjádření *poddanosti*: Jákob zvítězil tím, že – cituji - „naplnil Boží smluvní požadavek podrobit se (což dramaticky signalizuje zraněná noha)“. Přiznám se, že si nemohu vzpomenout, kdy Bůh po Abrahamovi, Izákovi nebo Jákobovi žádá *podrobení*. Ani náš text navíc neumenšuje Jákobovu aktivitu, sám Útočník potvrzuje, že Jákoba nelze porazit (jakkoli to zní divně) a *právě proto* mu dává bojovné jméno Izrael.

Jákobovo vítězství a požehnání je každopádně spjato s bolestivým zraněním a s naprostým *oslabením*: Jákob kulhá, když mu vychází slunce a on dohání svou rodinu a jde vstříc Ezauově hordě. Navíc v dalších příbězích Gn bude Jákob hrát vždy už jen vedlejší, pasivní roli, roli zraněného muže; jakýpak Izrael, chce se ptát. *„Boky“* či *„bedra“*, jak se ono slovo překládá, jsou totiž podstatné nejen fyzicky (s nohou oslabenou v kyčli se nedá bojovat ani utíkat). *„Bedra“* jsou ve SZ navíc označením a zdrojem mužné potence a síly: Když Abraham žádá svého sluhu Eliezera o přísahu, klade si jeho ruku na svá bedra (Gn 24,2.9; 47,29); bedra se opásávají mečem k boji (Ž 45,4; Pís 3,8); potomci vzcházejí z otcových beder (Gn 46,26); a pleskat dlaní o bedra je výrazem pokání a zármutku (Jr 31,19; Ez 21,17). Bedra jsou pramenem mužské síly a stability! A právě zde – navíc před rozhodujícím střetem s bratrem Ezauem – je Jákob

oslaben: „bojovník Boží“ je nemužně vyřazen z boje, požehnaný je zároveň nepožehnán, povýšený je ponížen, Izrael je nadále Jákobem. A jestliže před lety utíkal lehkým krokem (29,1), tak nyní se vrací a už vždy půjde „krok sun krok“.

Tři klíče

S dovolením zde skončím a aplikace ponechám na každém z nás. Přece ale připojím ještě pár slov a snad právě to nejpodstatnější, praktické, onen slibovaný klíč, či dokonce hned tři.

Viděli jsme, že tento biblický příběh při bližším pohledu náleží k těm – jak říká současný americký starozákonník W. Brueggemann – spíše naznačují, než vyjevují, a spíše skrývají, než odhalují. Viděli jsme, že útočníkova tvář má rozostřené rysy; podobně ani důvod jeho útoku a odchodu, ale ani obsah požehnání a důvod Jákobova zranění nejsou vysvětleny, a můžeme se jen dohadovat. Zdá se dokonce, že tato nejasnost je záměrná: a že se *máme* dohadovat. Sám text totiž nabízí hned **tři různé perspektivy** a hodnocení noční události: Nejprve (**v25n**) vypravěč popisuje jákobovský útok na Jákoba (vzpomeňte: je’avék :: ja’akov), na úskočného zde někdo úskočně skočí, úskok, který vrcholí ranou pod pás. Poté (**v27-30**) svůj pohled prozradí osobně útočník, když v rozhovoru pochválí Jákobův styl titulem „Izrael“: *„Jako kníže jsi zápasil s Bohem a lidmi a přemohls je“*. A nakonec (**v31n**) se sám Jákob ohlíží, a nemluví ani o „muži“ a jeho úskocích, ani o svém knížecím zápasu a vítězství, nýbrž s údivem, s bázní a třesením říká: „Viděl jsem Boha *tváří v tvář, a můj život byl* zachráněn.“ V jednom krátkém oddílu slyšíme hned <u>tři mluvčí</u>: vypravěče – onoho anonymního muže – a Jákoba. A ti tři nabízejí <u>tři úhly pohledu</u> a popisují střet jako úskočný útok – jako knížecí boj – jako záchranu života. A jsou tu proto i <u>tři jména</u>: Jákob – Izrael – Penuel.

Právě ty tři různé perspektivy otevírají mnohé otázky a zároveň umožňují různé výklady. Není beze všeho jasné, kdo je onen muž, proč Jákoba napadá, proč ho zraňuje; ani proč a jak mu žehná. A stejně tak myslím není beze všeho jasné – a lze se na věc dívat z různých perspektiv – co je smyslem *našich* bolestí, odkud pocházejí a jak souvisí s požehnáním: jde o lstivé úskoky, o knížecí střet s Bohem, anebo o záchranu života? Zdá se mi každopádně, že jako *„synové Izraeli dodnes nejedí onu šlachu“* – asi aby nezapomněli na nepřemožitelného poraženého -, tak že i my máme *„zápasit s Bohem i s lidmi“* - byť někdy člověk neví, s kým vlastně má tu čest a jak životu rozumět, jestli tak, či onak, anebo ještě jinak -, a v tom knížecím zápase že smíme vyhrát, byť člověk měl přitom „zchromnout“.

Děkuji za trpělivou pozornost.